

РОЗВИВАЄМО КЛЮЧОВІ КОМПЕТЕНТНОСТІ:

МІЖПРЕДМЕТНИЙ АСПЕКТ

Неллі БОНДАРЕНКО,

кандидат педагогічних наук,

старший науковий співробітник

відділу навчання української мови та літератури

Інституту педагогіки НАПН України

У статті розкрито основні поняття компетентної освіти. Подано перелік наскрізних ключових компетентностей, життєво необхідних кожній людині для успішного життєздійснення, які мають формуватися на уроках з усіх предметів. Обґрунтовано оптимальність опанування ключових компетентностей на текстоцентричній основі. Розкрито можливості смислової інфраструктури тексту для формування необхідних фонових знань і розвитку ключових компетентностей, які охоплюють усі галузі. Запропоновано конкретні практичні завдання для розвитку у здобувачів освіти базових універсальних компетентностей.

Ключові слова: *ключові компетентності, розвиток, текстоцентричний підхід, різногалузева проблематика, міжпредметний аспект.*

Понад десятиліття тому передові країни світу здійснили масштабний моніторинг своїх освітніх систем. Експерти дійшли висновку про необхідність їх радикальних змін. Основним недоліком була неспроможність учнів практично використовувати засвоєні знання.

Здатність застосовувати здобуті знання на практиці назвали *компетентністю* (від англ. *competence* – вправність, здібність, уміння).

Фокусування освіти на розвиткові в учнів здатності практично застосовувати здобуті знання дістало назву компетентного навчання. Його обґрунтовано науковцями в самодостатній українській версії [3] й закріплено на законодавчому рівні.

Компетентність не зводиться до традиційних знань, умінь і навичок. ЗУН(ів). Це поняття значно ширше. У Законі України «Про освіту» **компетентність** визначається як «динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [14].

Компетентність ґрунтується на синтезі світоглядних установок, знань, умінь, цінностей, досвіду, емоцій, діяльнісних, поведінкових та інших компонентів, змобілізованих для активної життєдіяльності людини у відкритому мінливому глобалізованому світі.

Компетентність структурована і має такі *складники*: знання → вміння → досвід → цінності → емоції → дія (застосування).

Розрізняють два основні *види компетентностей*: предметні й ключові.

Предметні – компетентності, специфічні для кожного окремого предмета шкільної програми, необхідні для майбутньої професійної діяльності в конкретній галузі.

Ключові компетентності – ті, яких кожен потребує для особистої реалізації, розвитку, активної громадянської позиції, соціальної інклюзії та працевлаштування і які здатні забезпечити особисту реалізацію та життєвий успіх протягом усього життя.

Ключові компетентності життєво необхідні кожній людині для успішного й щасливого життя незалежно від роду занять і вибраного нею фаху. Ці компетентності є наскрізними, вони пронизують усі шкільні предмети і тому мають формуватися на всіх без винятку уроках і передовсім на уроках української мови, яка є базисом і універсальним засобом їх вираження, опанування й застосування.

У Законі України «Про освіту» [14] визначено перелік і дано характеристику ***11-ти груп наскрізних ключових компетентностей***. Це:

- вільне володіння державною мовою;

- здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами;

- математична компетентність;

- компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій;

- інноваційність;

- екологічна компетентність;

- інформаційно-комунікаційна компетентність;

- навчання впродовж життя;

- громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей;

- культурна компетентність;

- підприємливість та фінансова грамотність;

інші компетентності, передбачені стандартом освіти.

Як предметна, так і ключові компетентності найефективніше формуються під час роботи з текстами найрізноманітнішої проблематики, що було доведено багаторічною практикою, як і безальтернативність текстоцентричного підходу до опанування української мови, який було науково обґрунтовано й реалізовано у попередній редакції шкільних програм [7; 4]. Однак цю тематику разом із соціокультурною змістовою лінією бездумно вилучено у так званому «оновленому» варіанті [9].

Повертаючись до текстоцентричної системи опанування української мови, зазначимо, що її переконливо обґрунтовано й успішно реалізовано у лінійці підручників автора цієї статті з 5-го по 11-ий клас, виданих за держзамовленням, а також у проєкті підручника Н. Бондаренко і С. Косянчука «Українська мова» (рівень стандарту) для 10 класу закладів загальної середньої освіти з навчанням російською мовою (2018), матеріали з якого теж пропонуватимуться читачам (це вправи №№ 4, 5, 6, 8). Співавтори розробили наукові засади формування громадянської, соціальної,

культурної ключових компетентностей на уроках української мови й надали відповідні рекомендації педагогам-предметникам [10; 1; 8; 5; 11; 6; 2].

Кожен текст містить цікавий фактаж із заявленої (такі соціокультурної!) теми. Завдяки йому формуються фонові знання здобувачів освіти, які закладають фундамент розвитку базових компетентностей.

Порушена в тексті грамотно зчитана проблематика мотивує, викликає пізнавальний інтерес, життєву потребу висловитися, розвиває ініціативність та адресованість мовлення, пропонує зразки людської й комунікаційної поведінки у певній життєвій ситуації.

На перетині того самого тексту можуть формуватися кілька ключових компетентностей.

Суто мовні завдання до тексту педагог-предметник формулює після опрацювання змісту висловлення залежно від його смислової інфраструктури та особливостей мовного оформлення. Такі завдання можуть бути пов'язані з узагальненням і систематизацією вивченого в основній школі, опрацюванням норм сучасної української літературної мови, а також основ публічного мовлення у курсі старшої.

[Робота з текстом] 1. І. Прочитайте текст. Визначте тему й основну думку висловлення. Яку комунікаційну мету ставив автор і чи досяг її?

ЄВГЕН ПАТОН: МОСТИ У ВІЧНІСТЬ

Євген Оскарович Патон – видатний учений-академік, фундатор визнаної світом української школи мостобудування й електрозварювання.

Як сформувався дивовижний, унікальний талант визначного науковця і практика науки?

Євген Оскарович народився 4 березня 1870 року у французькому місті Ніцці. Батько, який обіймав консульський пост, був людиною освіченою, організованою. Він подбав про гідне виховання сина, який навчався у Штутгарті, Бреславлі, Дрезденському політехнічному інституті. Вдумливий і наполегливий юнак, що в дитинстві казав: «Я буду ватиму мости», після повернення стає п'ятикурсником Петербурзького інституту шляхів сполучення, склавши іспити з 12 дисциплін.

Свої інженерні й педагогічні здібності Патон виявив у Московському інституті шляхів. Але на повну силу талант молодого професора розквітнув, коли 1904 року він очолив кафедру мостів Київського політехнічного інституту.

Епохальні зміни в країні у 1917-му Євген Оскарович сприйняв як насильство, хаос і розпад. Але нова влада розгорнула загальне навчання, почала широкомасштабну індустріалізацію.

Водночас учений у радянські часи потерпав через своє «класове походження». Кривавого 1937 року його врятував колишній учень, який працював в «органах».

Патон спроектував і збудував чимало мостів. Ще 1904 року за його проектом постав ажурний Парковий міст над Петровською алеєю, який київська молодь назвала «мостом закоханих». Це й сьогодні одне з найулюбленіших місць киян.

1925 року під його керівництвом у Києві було відновлено ланцюговий міст. Патонівські мости з'єднали береги Волги, Москва-ріки, Дунаю, багатьох інших річок.

1929 року Євген Оскарівич захопився електрозварюванням, розробив метод автоматичного електрозварювання під флюсом. Очолюваний ним інститут у війну було евакуйовано на Урал. Там народився славнозвісний «шов Патона», міцніший за саму броню.

На початку 40-х з'явилося ще одне сенсаційне досягнення: технологія автоматичного зварювання вертикальних швів. Апарат, що повз по стінці, сконструював син Євгена Оскарівича Володимир Євгенович Патон.

Євген Оскарівич провадив фундаментальні наукові дослідження. Йому належать 402 наукові праці. Уперше в світі вчений розробив комплексну програму розвитку зварювального виробництва.

З юності Євген Патон мріяв про «диво-міст на Дніпрі». І таки збудував такий унікальний шедевр! Це був перший у світі суцільнозварний міст завдовжки 1543 метри (що на 300 метрів більше довжини Хрещатика) і з шириною проїзної частини 21 метр. Великі балки, зварені з листової сталі, металоконструкції загальною вагою близько 10 000 тон, виготовлялися на заводі в тодішньому Дніпропетровську (нині місто Дніпро) за допомогою автоматичного зварювання. При монтажі крупних блоків зварено 10 668 швів. Монтажно-зварювальні роботи розпочалися у квітні 1952 року, а закінчилися у жовтні 1953-го. Хоча насправді будівництво мосту було розпочато ще 1940 року, а припинене – у вересні 1941-го через відступ радянських військ із Києва. Восени 1943 року, при відступі нацистів, міст було знищено. Потім – тривалий етап відновлення. Тільки через 10 років будівництво мосту було завершено.

Маючи більш ніж 80 років, Євген Патон особисто контролював процес будівництва: ступав через тимчасові місточки, перекриття, уважно придивлявся, чи правильно роблять. Щоб уникнути похибок, за його наполяганням усі з'єднання моста контролювали за допомогою рентгенівського апарата. Євген Патон не дожив до його відкриття усього лише три місяці.

Як людина і вчений, Патон був наділений виразною індивідуальністю. Сивоусий статечний красень з аристократичними манерами, він вільно розмовляв німецькою, читав європейських класиків в оригіналі. В усіх справах прагнув до ясності й абсолютної чесності. З підлеглими був украй вимогливий, а коли одержав Сталінську премію (200 тисяч карбованців), велів розподілити її між найближчими співробітниками. Не терпів грубощів. Найрізкішими його словами були: «Чоботи ви нечищені!», але діяли вони безвідмовно. В колективі Євгена Оскаровича любили і водночас побоювалися. Його доля перехрещувалася з багатьма відомими людьми. Усіх зачаровували його розум, харизма, тонкий гумор.

Синів виховував у дусі вимогливості й працелюбства. Дорогою батька, порадирика і навчителя, пішли сини – старший Володимир і менший Борис. Володимир мав золоті руки, став інженером-конструктором, одержав Державну премію за участь у будівництві магістральних трубопроводів.

А хто не знає імені Бориса Євгеновича Патона, незмінного президента Національної академії наук України, директора інституту електрозварювання, що носить ім'я його батька? Саме за керівництва Бориса Патона цим науковим закладом американці назвали Київ «столицею електрозварювання». А його громадянська позиція гідна наслідування. Саме він подав до уряду України доповідну записку про неприпустимість будівництва Чорнобильської АЕС поблизу Києва. Але Москва, куди викликали вченого, до нього не дослухалась.

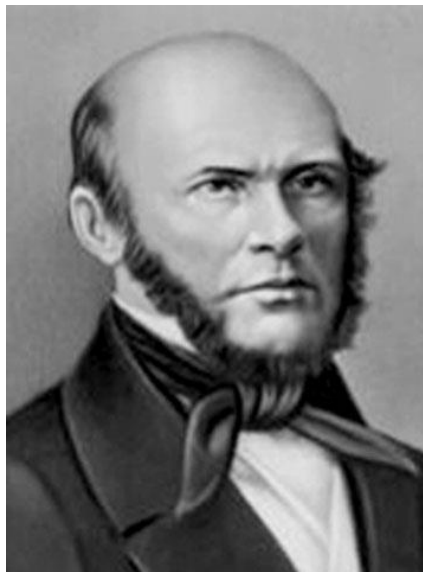
У своїх спогадах Євген Оскарович Патон написав: «Я знаходжу задоволення в тому, що навчив працювати інших, підготував ціле покоління молодих учених-зварників. Це дійсно гарна зміна, вони успішно рухають уперед нашу спільну справу. Серед них і мої сини» (за В. Бурбаном, інтернет-джерелами).

II. Дайте відповіді на запитання і виконайте завдання.

1. У якій сім'ї народився Євген Оскарович Патон?
2. Яку освіту він здобув?

3. Як сприйняв Євген Патон події 1917 року?
4. Як ученому вдалося уникнути репресій 1937 року?
5. Які мости спроектував і збудував Євген Патон у першій третині минулого століття?
6. Автором якого унікального методу став Патон, що приніс йому світове визнання?
7. Що стало вимріяним дітищем Євгена Оскаровича Патона?
8. Як описано в тексті міст? Зачитайте.
9. Як Євген Патон здійснював супровід будівництва?
10. Що сказано в тексті про Євгена Патона як про людину і вченого?
11. Яка якість характеру Євгена Патона особливо сподобалась або видалася незвичною?
12. Як Євген Патон виховував синів? Якими вони вирости і ким стали?

[Робота з текстом] 2. 1. Прочитайте текст, визначте його основну думку, з'ясуйте, як вона розкривається у назві тексту [15, с. 184–186].

МИКОЛА ПИРОГОВ: ГОЛОВНЕ – БУТИ ЛЮДИНОЮ

Його за життя називали великим цілителем, геніальним хірургом. **Він був автором важливих відкриттів, які ознаменували початок нової ери в історії медицини, просвітником, про що свідчать його новаторські праці з педагогіки.**

Немає потреби перелічувати заслуги вченого-лікаря, педагога і громадського діяча Миколи Івановича Пирогова. Бездоганні за точністю анатомічні атласи, як і раніше, слугують путівником для тисяч хірургів, всесвітньо відомі праці із знеболення відкрили нові шляхи в науці. **Саме Пирогов був тим рятівником, який під вогнем облоги в Севастополі робив десятки операцій тяжко пораненим.**

Викликає захоплення його подвижницька працьовитість. «Ні секунди без діла — мій девіз! Не розумію і зневажаю ледарів», — казав він своїм співробітникам.

Прославлений герой Севастополя, визнаний корифей лікарської справи різко змінив сферу своєї діяльності. Подавши заяву про звільнення з медико-хірургічної академії, де він 13 років працював викладачем, відомий лікар і педагог став опікуном Одеського, а потім Київського навчального округу. Пирогов, який вважав, що «у справі виховання... національностей немає, всі діти рівні», обстоював українську мову і право навчатися нею в школах; багато зробив для відкриття в Київському окрузі недільних шкіл із викладанням українською мовою.

Великий Лікар і в Києві залишався лікарем. **Він лікував своїх пацієнтів безкоштовно, якщо це були бідні люди, неспроможні заплатити.**

В Олександра Купріна є оповідання «Чудовий лікар», написане в Києві, і, як стверджував автор, — на цілком достовірному факті.

У бідній родині тяжко захворіла дитина — одна з чотирьох. Батько нещодавно перехворів на тиф, витративши на лікування останні мізерні заощадження. Тут же дізнався, що звільнений з роботи. Не маючи змоги нічим зарадити дитині, впав у відчай і був близький до самогубства. Аж тут несподівано в парку зустрічає незнайомця, який, вислухавши нещасного батька, вимагає негайно відвести його до помираючої дівчинки. Незнайомий лікар призначає лікування. Вдячний батько просить лікаря назвати своє ім'я. Той чомусь не назвався. **Коли, провівши лікаря, повертається до кімнати,**

під чайним блюдцем разом із рецептом знаходить кілька кредитних білетів.

Одержуючи в аптеці ліки, дізнався й прізвище чудового лікаря — на аптечному ярлику було написано: «За рецептом професора Пирогова». Такий випадок — і непоодиноким — справді мав місце в Києві 1860 року.

Після відставки зі служби останні 20 років Микола Пирогов проживав у своєму маєтку — в селі Вишні під Вінницею. У звичайній селянській хаті в нього була лікарня. Тут він приймав хворих, робив операції. **Він дбав про освіту селянських дітей, допомагав людям, які зверталися до нього.** У селі Вишні Микола Пирогов проживав не безвиїзно. Бував і в деяких країнах Європи, зокрема в Італії, де успішно вилікував національного героя Джузеппе Гарібальді.

У роздумах про виховання нового покоління, дійсно вільного і готового взяти на себе відповідальність за долю країни, Микола Іванович Пирогов вибрав педагогічну діяльність. Розлогій статті «Питання життя» передували такі слова: «До чого ви готуєте свого сина?» — хтось запитав мене. — «Бути людиною», — відповів я».

Тож головне — бути людиною, — так учив Великий Лікар і Педагог Микола Іванович Пирогов (за І. Сьондюковим).

II. Дайте відповіді на запитання і виконайте завдання.

1. Розкажіть, що вам було відомо про Миколу Пирогова, а про що ви дізналися з тексту.

2. Що дає підстави вважати лікаря й педагога Великим Українцем?

3. Визначте види виділених речень, з'ясуйте їх роль у розкритті основної думки тексту.

[Робота з текстом] 3. I. Прочитайте текст. Визначте комунікаційну мету автора. З'ясуйте, чи досягнуто її.

Платон, Левко, Володимир Симиренки

П'ЯТЬ ПОКОЛІНЬ РОДИНИ СИМИРЕНКІВ

У 1747 році німецький хімік Маркграф винайшов спосіб видобування цукру з буряків. Виробництво солодкого продукту почало швидко розвиватися.

На початку 40-х років XIX століття запрацювали цукрові заводи торговельно-промислової фірми «Брати Яхненки – Симиренки». Вони не поступалися кращим західноєвропейським підприємствам і вивели цукроваріння в Україні в найприбутковішу галузь. А найдивовижнішим було те, що власниками цих заводів стали колишні кріпаки.

Фірму заснували Федір Симиренко і три брати Яхненки – Терентій, Кіндрат і Степан – наприкінці 10-х років XIX століття. Керував торговим домом Федір Степанович Симиренко.

Його батько, Степан Симиренко, був запорозьким козаком. Він відмовився присягнути на вірність Катерині II. За це його позбавили усіх козацьких привілеїв і віддали в кріпацтво разом із дружиною та шістьма дітьми. Федір був старшим. Довго й тяжко працюючи на пана, князя Воронцова, він заробив грошей і викупив себе з кріпацтва. Згодом одружився з Анастасією Яхненко й потоваришував з її трьома братами.

Платон був старшим сином Федора й Анастасії Симиренків. Саме у Платона виникла ідея побудувати власні цукрові заводи. Юнак відвідав Францію, де закупив необхідне обладнання, і вступив до політехнічного інституту. Здобув фах інженера-технолога і повернувся в Україну.

У 1843 році запрацював перший паровий пісково-рафінадний завод, оснащений найпередовішою технікою. Обслуговувати виробництво було доручено 30 фахівцям із Франції.

У Млієві на Черкащині Платон звів машинобудівний завод, який забезпечував ремонт устаткування на всіх підприємствах фірми. Інженерів і техніків запросили з Європи. Металообробні верстати Платон привіз із Франції. Завод він обладнав за останнім словом науки і техніки.

На підприємстві готували вітчизняні технічні кадри. На ньому фірма збудувала перші повністю металеві пароплави «Українець» та «Ярослав» для транспортування своєї продукції. Так було започатковане новітнє пароплавство на Дніпрі

Це були перші в тодішній Російській імперії потужні модерні заводи. Кілька десятиліть поспіль фірма «Брати Яхненки – Симиренки» була монополістом у виробництві цукру й торгівлі ним не лише в Російській імперії, а й у Західній Європі.

На Платоновім хуторі було закладено підвалини українського підприємництва й національної ринкової економіки, розроблено і впроваджено унікальну вітчизняну модель народного капіталізму, який забезпечував добробут і соціальний захист усім працівникам. Його було взято за взірць європейськими країнами, які досягли значного успіху.

У Млієві для робітників було зведене ціле промислове містечко. Яке справляло неабияке враження. Тут біло створено всі умови для життя робітників: дбали про їхнє здоров'я, духовний розвиток і відпочинок. Кожна сім'я мала окремий будинок з городом та садом, самотні мешкали в гуртожитках. У крамниці були всі необхідні товари за помірними цінами.

Діяли безплатна лікарня та школа, де викладали вчителі з університетською освітою.

У 1859 році до Млієва приїхав Тарас Шевченко. Поет був вражений побаченим. Платон Смиренко запропонував йому видати і таки видав «Кобзар» власним коштом. Благодійно чинив і молодший брат Платона – Василь, який теж закінчив паризький політехнічний інститут.

Тривалий час Платонів хутір був осередком української духовності. Після Тараса Шевченка у різні часи тут побували визначні діячі української культури – Михайло Максимович, Микола Костомаров, Михайло Драгоманов, Павло Чубинський, Володимир Антонівич, Борис Грінченко, Микола Лисенко, Михайло Грушевський та багато інших.

В умовах жорстокого нищення царизмом української культури Смиренки фінансували видання майже всіх українських часописів, етнографічних та історичних наукових праць, надавали матеріальну підтримку вітчизняним митцям, науковцям, громадським діячам.

1880 року уславлений торговий дім припинив існування.

Василь Смиренко витратив усі свої кошти на занедбану державну цукроварню. Він працював і як робітник, і як учений. Сидів над кресленнями, удосконалював обладнання, проводив хімічні дослідження. Винайшов нові способи виварювання цукру, а результати своїх досліджень оприлюднював у наукових часописах, зокрема закордонних.

Урешті-решт цукроварня почала приносити мільйонні прибутки. Десяту їх частину Василь Смиренко віддавав на розвиток вітчизняної культури. Саме на її розквіт він заповів і свої десятимільйонні статки.

Платон Смиренко був одним із засновників раціонального садівництва в Україні. Справу батька розвинули його син Левко й онук Володимир Смиренки (тут варто згадати однойменний сорт яблук).

Левко Смиренко – український учений-садівник світового виміру – створив першу в Російській імперії науково-садівничу установу –

Помологічний розсадник. Його було вбито чекістами за завданням Кремля у 1920 році.

Володимир Смиренко заснував Мліївську садово-городню станцію та Всесоюзний інститут плодівих і ягідних культур. Це був високопатріотичний інтелігент, геніальний український учений-садівник, організатор науки, перший керівник і науковий ідеолог садівничої науки всього Союзу. Володимир Смиренко відважно боровся з псевдонаукою, захищаючи честь справжньої української науки. У розквіті сил його було закатовано у сталінських таборах 1938 року.

Обстоюючи необхідність гідного пошанування знакової для України родини, створення й збереження Національного історико-культурного заповідника «родина Смиренків», Міжнародний Конгрес україністів, визначні діячі науки і культури України відзначають, що Платонів хутір є «колискою славетних українських економістів, підприємців, фундаторів вітчизняного машинобудування, цукрової промисловості, основоположників промислового буряківництва й унікальної української наукової садівничої школи, великих патріотів України і меценатів української культури, авторів українського національного капіталізму з людським обличчям»

(за Е. Пришутовим) [12–13].

II. Дайте відповіді на запитання і виконайте завдання.

1. Як Степан Смиренко став кріпаком?
2. Який факт і чому автор вважає найдивовижнішим?
3. Як розвивалося цукроваріння в Україні в 40-х роках позаминулого XIX століття?
4. Що відомо про одного із засновників фірми «Брати Яхненки й Смиренки» Федора Смиренка? Хто такі брати Яхненки?
5. Що відомо про Платона Смиренка? Яку свою ідею він втілював у життя?
6. Які ще заводи побудував Платон Смиренко? Які галузі він започаткував?

7. Як було облаштовано побут робітників у Млієві?
8. Яка подія була знаковою для Млієва?
9. Хто такий Василь Смиренко і чим він уславився?
10. Що відомо про Левка й Володимира Смиренків?

[Робота з текстом] 4. І. Прочитайте текст, визначте його основну думку та інформаційну цінність.

СКЛАДОВІ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ

Для мене здоровий спосіб життя — це гармонія трьох складових.

Основа — жити справжніми цінностями. Пригадую, як у дитинстві мама будила мене і сестру зі словами: «Дітки, прокидайтеся, уже встало сонечко. Подивіться, який гарний ранок!» Потім — розкішний світ бабусиноного палісадника. Я народилась на Волині, тому дуже рано ввійшла у простір «Лісової пісні». Це все долучало до справжніх цінностей — бути не царем природи, а частиною екосистеми. Українцям властива єдність зі світом природи, вдячність йому.

Здоровий спосіб життя — це і стиль життя моєї бабусі. Я не чула, щоб вона підвищувала голос. Але всі відчували її силу. Пам'ятаю, як бабуся могла подивитися, як могла промовчати. Її характер допоміг вижити усій родині у двох війнах і передати нащадкам щось дорогоцінне. Це народний немайновий аристократизм.

Друга складова здорового способу життя — правильно організований особистий простір. Треба наповнювати його такими людьми і такими моделями поведінки, щоб твій світ діставав і давав якомога більше розумних спонукань.

У моєму дитинстві особистий простір був наповнений багатьма правильними речами. Узимку — санчатами, ковзанами і лижами. Улітку — книжками, парком, ставком. І друзями... Усе це примножувало позитивне світосприймання.

Третій неодмінний супутник здорового способу життя — радість. Я щаслива, що мене навчили радіти і виховали вміння світитися радістю й ділитися нею з іншими (за Л. Івшиною).

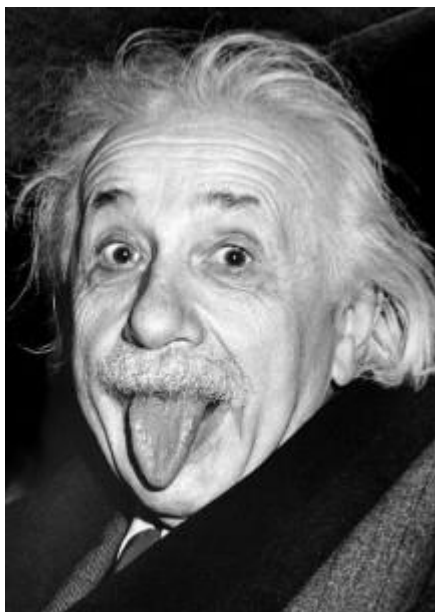
II. Дайте відповіді на запитання і виконайте завдання.

1. Про що йдеться в тексті?
2. Що для вас означає і з чого складається здоровий спосіб життя?
3. Чи дотримуетесь ви здорового способу життя? Розкажіть про це.
4. Сформулюйте висновок із тексту. Запишіть його одним реченням.

III. Визначте та обґрунтуйте спосіб поєднання речень у тексті, вкажіть засоби зв'язку.

IV. [Робота в парах]. Обміняйтеся власним досвідом і порадами щодо здорового способу життя. Відреагуйте на них репліками, що виражають: зацікавленість, бажання, схвалення, згоду, упевненість, готовність, намір, пропозицію, прохання, сумнів, незгоду, заперечення, обґрунтовану відмову, оцінку тощо.

[Робота з текстом] 5. I. З'ясуйте значення аббревіатури *IQ*, слів *інтелéкт*, *вибракóвувати*. Зробіть звуковий запис слова *тривáлість*. Прочитайте текст, визначте його тему й основну думку.

РОЗУМНІ ЖИВУТЬ ДОВШЕ

Донедавна вважалося, що на тривалість життя людини впливають три фактори: спадковість, спосіб життя й екологія. Та з'ясувалося, що це не все: важливу роль відіграє інтелект.

Ще в XIX столітті німецький лікар-терапевт Христоф Гуфеланд наводив приклади відомих геніїв-довгожителів, що зберегли ясний розум і тривалість життя яких набагато перевищувала середню. Це Гіппократ, який прожив 100 років, Софокл, Демокріт і Діоген, що досягли 90-літнього віку, а також Піфагор, Платон, Діоген, Архімед та інші.

Взаємозв'язок між розумовою активністю, станом здоров'я і довгожителством установили американські, британські та французькі вчені. Вони з'ясували, що смертність людей із високим рівнем освіченості вчетверо нижча, ніж у тих, хто не прагне нових знань.

Спостереження за півтора тисячами жінок і чоловіків довели: до глибокої старості дожили ті, хто з юнацьких років працював розумово.

Науковці дійшли такого висновку. Ті, чий коефіцієнт інтелектуального розвитку (IQ) в дитинстві був низький — 83 бали, має лише 63-відсотковий шанс дожити до максимального віку. Водночас розумників із IQ 115 балів серед довгожителів було аж 90%. Отже, IQ визначає людську поведінку, яка веде особистість до успіху або стає причиною недуг. Цю закономірність узагальнено в афоризмі: «Найрозумніший живе найдовше». Суть її науковці пояснюють стійкістю до стресів. У людей з інтелектом життєві складнощі не викликають тривоги, побіювань чи паніки. Вони легко орієнтуються в найскладніших ситуаціях і знаходять найкращий спосіб вирішити проблему.

Цікаво, що матеріальне становище, рівень доходів і соціальний статус мало позначаються на тривалості життя. Серед розумних літніх чоловіків було 45% малозабезпечених.

Учені довели, що людський мозок розвивається подібно до м'язів у процесі тренувань. Без навантажень людський мозок швидше старіє. Тому важливо тренувати його. Найкращими вправами для мозку є читання,

вивчення мов, гра на музичному інструменті, розв'язання кросвордів і навіть комп'ютерні ігри.

Академік Володимир Шабалін писав: «Розумова праця — основна умова досягнення максимальної тривалості життя. Якщо людина не розвиватиме мозок, то вона стане нецікавою для природи. Ледарів природа швидко вибраковує з життя. Тому основний керівний орган нашого тіла — головний мозок. І від його стану залежить усе решта. Чим активніше мозок працює, тим більше він продовжує життя нашій біологічній оболонці — тілу».

Ще один канал зв'язку інтелекту і здоров'я виявили французькі вчені. Він пов'язаний із виробленням в людському організмі гормону довголіття. Чим його більше, тим довше житиме людина. Найактивніше цей гормон виробляється у дітей і підлітків, а до 80 років його рівень знижується до 10%. Проте у людей з високим IQ гормон довголіття навіть у поважному віці сягає максимуму.

Довголіття пов'язане з тим, що розвинений інтелект дає людині можливість бути успішною, жити повноцінно й цікаво. Інтелектуал до всього виявляє інтерес, а це стимулює організм виробляти все більше омолоджуючого гормону (за С. Кузіною).

II. Дайте відповіді на запитання.

1. Як рівень розумового розвитку впливає на тривалість життя людини?
2. Чи зміните ви щось у своєму житті під впливом здобутих із тексту знань? Поясніть.
3. Які факти з тексту стали несподіваними, особливо зацікавили вас і чому?

[Домашнє завдання + Портфоліо] Проаналізуйте свою розумову діяльність, спрямовану на інтелектуальний саморозвиток. Напишіть невеликий твір на одну з тем: *«Еліксир довголіття», «Чому розумні живуть довше», «Що я змінив би (змінила б) у своєму інтелектуальному житті», «Людина майбутнього — людина розумна».*

[Робота з текстом] 6. І. З'ясуйте значення слова *rarity*. Зробіть звуковий запис слова *досягнення*. Прочитайте текст, визначте його основну думку, стиль і жанр мовлення.

ЗНАННЯ — НА ВАГУ ЗОЛОТА

Рідко який учень не хотів би вчитися на «відмінно». Проте не кожному посильна копітка праця впродовж років. Здатному на неї учневі належить нагорода від держави.

Це золота медаль, на якій викарбувано напис «За високі досягнення у навчанні», або срібна — «За досягнення у навчанні».

Здійснімо екскурс в історію шкільних медалей...

Як загальнонаціональна нагорода шкільна медаль була заснована в СРСР одразу після перемоги в другій світовій війні — у травні 1945 року. Нагороду вручали випускникам шкіл — десятикласникам — «за відмінні успіхи і зразкову поведінку». Медалі були номерні, їх карбували із чистого золота, ставили пробу — **583**-тю і знак монетного двору. З 1949 року випускників почали нагороджувати ще й срібною медаллю, викарбуваною з коштовного металу **925**-ї проби. Ці нагороди діаметром **32** мм штампувалися для кожної з радянських республік у **16** варіантах. На зворотному боці стояв відповідний герб. Важили вони від 15,5 до 16,8 грама. На відміну від золотої медалі, срібна вручалася за наявності у таблиці не більше трьох четвірок (за п'ятибальної системи оцінювання).

Починаючи з 1954 року з огляду на економічну кризу було змінено кількість золота у нагороді. Пробу карбування знизили до 375-ї, залишивши

срібні медалі без змін. А вже з 1960 року обидва дорогоцінні метали замінили титановим сплавом з відповідним напiленням — під золото та срібло. Діаметр дисків збільшили до **40** мм.

1968 року срібні медалі взагалі відмінили й замінили грамотами. Однак за підсумками 1985/1986 навчального року нагородження «сріблом» поновили. Проте медалі вже було виготовлено з нейзильберу (сплаву міді, нікелю та цинку). Незалежна Україна продовжила цю традицію...

Нинішнім медалістам вручають золоті медалі, виготовлені із томпаку, або «монетної бронзи» — різновиду латуні із вмістом міді та цинку, а срібні — з нейзильберу.

Розмір обох нагород однаковий: знак діаметром 10 мм, товщина — 2,5 мм. У кожній близько 26 грамів металу.

Золота й срібна медалі на сьогодні залишаються найвищими нагородами учням за сумлінну працю й успіхи в навчанні. Бо вони здобули найкоштовніший життєвий скарб — знання на вагу золота (срібла). Про це свідчить нагорода від держави, що передаватиметься з покоління в покоління в родині випускника. А з часом, як і медалі наших предків, ще й стане коштовним раритетом (із журналу).

II. Дайте відповіді на запитання і виконайте завдання.

1. Якими новими знаннями збагатив вас текст?
2. Яка інформація була б для вас недоступною, якби в тексті не було числівників?
3. Як це вплинуло б на пізнавальну цінність тексту і саму потребу в ньому?
4. У яких стилях мовлення і з якою метою вживаються числівники?

[Робота з текстом] 7. I. Прочитайте текст нариса на основі життєвих вражень. Висловіть свої враження від описаного [15, с. 206–207].

ПЕЙЗАЖ

Художник Іван Марчук уже сім годин стоїть біля вікна потяга. Не може відвести очей від рухомого весняного пейзажу. Дуже виразна графіка ще голих дерев. Оголена земля щойно скинула зіткану зі снігу білу сорочку.

І раптом підходить провідник з відром, повним сміття. Мовчки. Похамськи відсторонює Івана від пейзажу, відчиняє вікно і вивертає всю нечисть на пречисту землю.

«Нещасний, бідний чоловік! – думає Іван. – Тобі розуму бракує. Хто після тебе прибирати буде? На кого ти вивалив недоїдки і пластикові пляшки? Це злочин: перші травинки, воскресла земля, а ти наслідив. Ну підніми, чоловіче, очі на оцей прекрасний пейзаж! Чому ти його ображаєш? Чому вважаєш, що тобі дозволено безкарно чинити з природою все що заманеться – засмічувати, забруднювати. Та зрозумій, нарешті, – усі ми тільки тимчасові гості на цій землі, земля ж – вічна».

Людина, яка проявляє зло в будь-якій формі, покарана вже тим, що її позбавлено розуму. Справжня людина не може переступити межу і скоїти злочин.

Сьогодні варто говорити не про екологію взагалі, а про екологію мислення. Наш розум уподібнюється квітці, яка наповнює простір пахощами, якщо його дія прекрасна. Або купі сміття, що отруює довкілля смородом. Якщо чийсь думки сіють злобу, ненависть, заздрість, зраду, – вони паплюжать пейзаж душі, спотворюючи красу (за Т. Унгуряну).

II. Дайте відповіді на запитання і виконайте завдання.

1. Які проблеми порушує автор? Наведіть аналогічні ситуації, свідками яких вам довелося бути.

2. Що ви розумієте під екологією мислення? Чому і як потрібно дбати про неї?

3. Визначте тему й основну думку висловлення. Доберіть власний заголовок до тексту.

III. Вкажіть ознаки нарису в тексті. Схарактеризуйте лексичні засоби стилістики в тексті та особливості його синтаксичної будови; з'ясуйте їх роль у розкритті основної думки.

IV. [Проектна діяльність]. 1. Схарактеризуйте стан довкілля у вашому місті / містечку / селі та підготуйте стисле повідомлення.

2. Обговоріть необхідні природоохоронні заходи, спрямовані на покращення стану довкілля.

3. З'ясуйте, до яких заходів можете долучитися і ви. Складіть письмовий перелік заходів.

4. Результати роботи доведіть класові.

[Робота з текстом] 8. I. З'ясуйте значення слова *урбанізм*. Зробіть звуковий запис слова *довкружжя*. Прочитайте текст, визначте його основну думку й комунікаційний намір автора. Доберіть власний заголовок.

ЕКОЛОГІЧНИЙ ТУРИЗМ

В часи урбанізму та глобальних екологічних проблем особливої ваги набуває екологічний туризм. Це відвідування місць із незмінним або мало змінним природним середовищем. Міжнародне товариство екотуризму (TIES) навіть сформулювало **10 заповідей екотуриста:**

- пам'ятати про уразливість Землі;
- лишати тільки сліди, забирати з собою тільки фотографії;
- пізнавати світ, у який потрапив: культуру народів, географію;
- шанувати місцевих мешканців;
- не купувати продукцію виробників, що наражають на небезпеку довкілля;
- завжди ходити тільки протоптаними стежками;
- підтримувати програми захисту довкілля;
- використовувати методи зберігання довкружжя;
- підтримувати організації, що сприяють захисту природи;
- подорожувати з фірмами, що втілюють принципи екотуризму.

Погодьтеся, їх варто мати на увазі кожному мандрівникові, який поважає себе і природу незалежно від того, чи називає він себе екотуристом.

II. Дайте відповіді на запитання і виконайте завдання.

1. Які з перелічених заповідей екотуриста ви вважаєте найдієвішими і чому?
2. Чи були во екотуристом? Якщо так, — яких правил дотримувалися?
3. Сформулюйте й запишіть головне правило екотуриста.

Отже, українська мова є базою й універсальним засобом розвитку всіх одинадцяти груп ключових компетентностей, визначених Законом України «Про освіту», які мають формуватися на уроках з усіх предметів. Як суспільний феномен і загальнообов'язковий шкільний предмет, українська мова володіє унікальними можливостями і резервами для опанування здобувачами освіти універсальних компетентностей життєдіяльності. Ідея їх наскрізного формування оптимально реалізується на основі роботи з цікавими пізнавальними текстами різної тематики і проблематики, як це було показано на прикладах і підтверджено шкільною практикою.

The article reveals the basic concepts of competency education. The list of cross-cutting key competencies, vital for each person for successful life, which should be formed in lessons in all subjects, is given. The optimality of mastering key competencies on a text-centric basis is substantiated. The possibilities of the semantic infrastructure of the text for the formation of the necessary background knowledge and the development of key competencies that cover all areas are revealed. Specific practical tasks for the development of basic universal competencies in students are proposed.

Keywords: *key competencies, development, text-centric approach, multidisciplinary issues, interdisciplinary aspect.*

Література

1. Бондаренко Н. В. Виховання громадянськості старшокласників на уроках української мови. *Дивослово*. 2019. № 3 (744). С. 2–6.
2. Бондаренко Н. В. Інкультурація здобувачів освіти у процесі компетентнісного навчання української мови. *Дивослово*. 2019. № 9 (750). С. 2–6.
3. Бондаренко Н. В. Компетентнізація шкільної освіти: українська версія. Science and society. Proceedings of the 13th International conference (July 19, 2019). Accent Graphics Communications & Publishing. Hamilton, Canada. 2019. Pp. 124–135. <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/716810>
4. Бондаренко Н. В. Робота з текстом на уроках української мови. *Бібліотечка «Дивослова»*. 2008. № 5. 56 с.
5. Бондаренко Н. В. Соціальне спрямування сучасних технологій навчання української мови старшокласників. *Дивослово*. 2018. № 9. С. 2–6.
6. Бондаренко Н. В. Формування культурної компетентності як ключової на уроках української мови. *Молодь і ринок*. 2019. № 8 (175). С. 94–99. <http://mir.dspu.edu.ua/issue/view/10771>
7. Бондаренко Н. Текстцентрична система вивчення державної мови: теоретичні і практичні аспекти. *Державотворча й об'єднувальна функції української мови: реалії, здобутки, перспективи* : матеріали Міжнар. наук.-метод. семінару. Ужгород : Ліра, 2009. С. 143–153.
8. Бондаренко Н. В. Формування громадянської культури старшокласників засобами української мови. *II Всеукраїнська наук.-практ. конф. з он-лайн трансляцією «Формування громадянської культури в новій українській школі: традиційні та інноваційні практики»* : статті (м. Суми, 6-7 черв. 2019 р.), 6-7 черв. 2019 р., м. Суми, Україна. С. 14–21. <https://sites.google.com/view/professional-education-kaf/діяльність-кафедри/ii-всеукраїнська-науково-практична-конференція>
<http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/716584>
9. Бондаренко Н.В., Косянчук С. В. Реформування навчальних програм: більше запитань, ніж відповідей. *Український педагогічний журнал*.

2017. № 2. С. 112–119. URL: http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/712203/BNV_KSV_17_UPZh2.pdf

10. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Розвиток життєвих компетентностей старшокласників засобами підручника української мови. *Проблеми сучасного підручника* : зб. наук. праць. Київ, 2018. Вип. 21. С. 44–56. <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/716941>

11. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Соціальний аспект формування українськомовної компетентності старшокласників. *Гуманітарний вісник Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка* : зб. наук. праць [ред. кол.; гол. ред. Л. М. Рибалко]. Полтава : ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка, 2018. Вип. 3. С. 81–89. <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/711129>

12. Вольвач П., Ковальчук М. Справа національної ваги. Чи буде належно пошановано родину і науковий спадок Симиренків? *День*. 2017. 19–20 трав. № 83–84.

13. Допомогти врятувати історичну спадщину. Нам потрібен Національний заповідник «Родина Симиренків»: відкритий лист Міжнародного Конгресу українців. *День*. 2018. 20–21 лип. № 127–128.

14. *Про освіту*. Закон України від 05 .09. 2017 р. № 2145-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

15. Українська мова: підручник для 10 класу загальноосвітніх навч. закладів з навчанням рос. мовою / [Н. В. Бондаренко]. Київ: Грамота, 2010. 288 с.

16. Українська мова: підручник для 11 класу загальноосвітніх навч. закладів з навчанням рос. мовою / [Н. В. Бондаренко]. Київ: Грамота, 2011. 336 с.